

НАУКОВІ ТА ТВОРЧІ ЗДОБУТКИ В. Н. СТАНКО

Стаття містить матеріал про наукову спадщину видатного українського історика, археолога, етнолога Володимира Никифоровича Станко. Висвітлено основні етапи наукової діяльності вченого. Аналізуючи найвагоміші праці науковця, виділено коло наукових інтересів В. Н. Станко. Стаття охоплює період життя історика з моменту перших наукових спроб в університеті до фундаментальних праць у зрілому віці.

Ключові слова: первісна історія, мезолітична стоянка, палеоетнологія, монографія, археологічні розкопки.

Статья содержит материал о научном наследии выдающегося украинского историка, археолога, этнолога Владимира Никифоровича Станко. Освещены основные этапы научной деятельности ученого. Анализируя значимые работы ученого, выделено круг научных интересов В. Н. Станко. Статья охватывает период жизни историка с момента первых научных попыток в университете до фундаментальных трудов в зрелом возрасте.

Ключевые слова: первобытная история, мезолитические стоянка, палеоэтнология, монография, археологические раскопки.

This article contains material on the scientific heritage of the famous Ukrainian historian, archaeologist, ethnologist Vladimir Stanko. The author aims to highlight the main stages of scientific activity of scientist. Analyzing the basic most significant work of the scientist, the author was selected circle of scientific interests of Stanko. The article covers the period of historian's living since the first scientific attempts at the University to the fundamental works in adulthood.

Key words: primitive history, Mesolithic parking, paleoethnology, monograph, archaeological excavations.

Станко Володимир Никифорович (1937-2008) був відомим археологом, істориком, етнологом, доктором історичних наук, професором, академіком. Основні віхи життя Володимира Никифоровича Станко пов'язані з активною науковою діяльністю в Одесі, Києві та Миколаєві. Коло його наукових інтересів надзвичайно широке – від археології до історії та етнології. На різних етапах своєї роботи В. Станко проявляв себе як надзвичайно обдарований організатор, що дало змогу зробити ряд визначних відкриттів, створити власну наукову школу і виховати цілу плеяду видатних науковців.

В. Станко написав понад 140 наукових праць. Він продовжував розробку актуальних та малодосліджених напрямів первісної археології та історії. Основні результати своїх наукових досліджень він викладав на престижних міжнародних наукових форумах і конференціях у Санкт-Петербурзі, Москві,

Ростові-на-Дону, Красноярську (Росія); Добричі, Балчику, Бургасі, Софії (Болгарія); Оксфорді, Кембриджі, Нью-Кастлі (Велика Британія); Парижі і Тулузі (Франція); Берліні (Німеччина); Варшаві і Кракові (Польща) [11, с. 10].

Ще на п'ятому курсі університету В. Санко працював в експедиції під керівництвом всесвітньовідомого археолога П. Борисковського. Під його впливом було визначено коло наукових інтересів – первісна археологія та давня історія. Саме тоді і з'явилась перша публікація В. Станко про дитяче поховання кочовика [11, с. 8]. Вона була опублікована у 1960 р. у журналі «Записки Одесского археологического общества». Наступного – 1961 р. – В. Станко написав статтю під назвою «Случайная археологическая находка у с. Концеба Одесской области», що була опублікована у виданні «Краткие сообщения

Одесского госуниверситета и Одесского государственного археологического музея».

З 1965 р. В. Станко почав цікавитися мезолітичними стоянками Гіржево та Мирне і висвітлив свій науковий інтерес у ряді статей: «Гіржево – новая тарденуазская стоянка на Одешине», «Мезолитическая стоянка Мирное». Під керівництвом П. Борисковського В. Станко з 1965 по 1967 р. накопичував, обробляв і публікував новий археологічний матеріал за темою «Мезоліт Північно-Західного Причорномор'я», який став основою його кандидатської дисертації [12, с. 123-127].

Захист дисертації на здобуття наукового ступеню кандидата історичних наук пройшов успішно у жовтні 1967 р. в Інституті історії АН УРСР. В авторефераті дисертації В. Станко зробив акцент на меті своєї роботи: систематизації та узагальненню матеріалу по мезоліту Північно-Західного Причорномор'я. На основі аналізу матеріалів мезолітичних пам'яток автор зробив спробу простежити характер зв'язку племен цієї та навколишньої територій, поставити питання про шляхи укладання типів пам'яток локальної культури в ранньому та пізньому мезоліті даного району, а також побудувати археологічну періодизацію відрізка часу, що вивчається. В основу дисертації були покладені археологічні матеріали, зібрані Одеським палеолітичним загonom. Польові дослідження та наукова обробка отриманих матеріалів проводились з 1954 до 1966 рр. під керівництвом П. Борисковського [8, с. 3].

Після захисту дисертації під впливом С. Бібікова, В. Станко почав цікавитись теоретичними і загальноісторичними проблемами археології. Він розробляв складні питання палеоекології, палеоекономіки, палеосоціології та палеоетнології. Пріоритетними в його дослідженнях стають проблеми первісної історії [11, с. 8].

У 1968-1976 рр. В. Станко проводив розкопки мезолітичного поселення Мирне (Нижнє Подунав'я), які стають полігоном для перевірки теоретичних і методичних надбань попередніх років. Накопичені за новими методиками матеріали дають підстави для оригінальних реконструкцій палеоекології, палеоекономіки і палеосоціології населення степової України доби мезоліту [11, с. 9].

Поряд з цим, розкопки Мирного дали підстави для вирішення низки загальноісторичних і методичних проблем вивчення первісності, що і стало у подальшому основою написання монографії «Мирное. Проблемы мезолита Северного Причерноморья» (1982). У праці В. Станко зазначав, що вивчення мезолітичного поселення Мирне пов'язане з розробкою питання історії населення півдня Східної Європи в період раннього голоцену. Вперше була зроблена спроба комплексного вивчення всього об'єму археологічних, палеонтологічних та геологічних матеріалів. У монографії В. Станко розглядав питання виникнення, хронології, періодизації, культурно-історичного поділу, соціальної інтерпретації археологічних комплексів пам'яток степів Північного Причорномор'я у епоху мезоліту [9].

У 1983 р. з вказаної проблеми, В. Станко захистив докторську дисертацію, з висновками якої не відразу погодився науковий світ. Однак, саме вони сформували нове концептуальне бачення проблем первісного суспільства, сприяли розробці нових напрямків в українській археології. За свій внесок у вивчення археології, її популяризацію в суспільстві, організацію гуманітарної освіти В. Станко був відзначений багатьма нагородами, зокрема медаллю «Ветеран праці», Почесною грамотою Міністерства освіти України, Орденом Паїсія Хілендарського (1-го ступеня) (Болгарія), званням Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки [5, с. 147].

Поряд з проблемою мезоліту В. Станко займався і питаннями, що пов'язані з палеолітом. У 1969 р. він написав статтю «Новая позднепалеолитическая стоянка в степях Северного Причерноморья». Разом з розробкою проблем мезолітичної пам'ятки Мирне та Гіржево, В. Станко дослідив Великодолинську та Гребеніківську стоянки. У співавторстві з О. Шапошніковою та іншими науковцями зробив аналіз роботи Інгульської експедиції. Результати розвідок та розкопок в Одеській області вчений висвітлив у ряді робіт: «Разведка палеолита на Нижнем Днепре» (1971), «Разведки в Одесской области» (1973), «Разведки памятников каменного века на севере Одесской области», «Разведки памятников

епохи енеолита на севере Одесской области» (1976), «Раскопки Измаильской экспедиции» (1979).

З 1978 р. В. Станко розпочав широко-масштабні розкопки пізньопалеолітичних пам'яток у долині р. Бакшали – Анетівку, які тривають до сьогодні. Перша стаття з результатами дослідження Анетівка-2 з'явилися у журналі «Археологічні відкриття» у 1980 р. [11, с. 9]. Стоянка Анетівка-2 є унікальною за низкою ознак. Вона має найбільшу площу, що було досліджено стаціонарними розкопками. Її колекція кременевих виробів налічує більше 2 млн. одиниць, що перевищує будь-яку з досі відомих відповідних колекцій з України. Також унікальними є знахідки зрарядь праці з кістки та рогу: наконечники, лоцила, молоток із рогу та інші. Нещодавно було знайдено і низку предметів портативного мистецтва (підвіски з кістки та зубів, буси з вохри). Це ставить стоянку Анетівка-2 у один ряд із пам'ятками світового значення [1].

З 1981 до 1989 рр. В. Станко опублікував результати розкопок стоянок Анетівка-1 та Анетівка-2 за такими назвами: «Раскопки позднепалеолитических стоянок Анетовка-1 и 2 на Среднем Побужье», «Позднепалеолитическое поселение Анетовка-1», «Раскопки поселения Анетовка-2», «Позднепалеолитическая стоянка Анетовка-2». Також у ці роки він займався розробкою важливих тем: «К проблеме западных связей мезолита степного Причерноморья», «Хронология позднего палеолита и мезолита Северного Причерноморья», «Человек и природа Северного Причерноморья», «Палеоэкологическая ситуация в мезолите степей Северного Причерноморья», «О времени зарождения скотоводства в степном Причерноморье», «Одесское археологическое общество». У 1986 р. науковець опублікував результати дослідження із складення Гребеніківської культури у журналі «Исследования по археологии Северо-Западного Причерноморья» [7, с. 14]. У 1989 р. вперше виходять статті В. Станко англійською та французькою мовами, які присвячені розкопкам палеолітичних та мезолітичних стоянок степів Північного Причерномор'я.

У період з 1990 до 1993 рр. В. Станко розробляв теоретичні питання археології, а

саме економічні, екологічні та політико-соціальні проблеми поселень Півдня України у кам'яну добу. Це підтверджують назви його робіт: «Природная среда и развитие хозяйства позднепалеолитического человека в бассейне р. Южный Буг» (Таллинн, 1990), «Некоторые аспекты изучения экономики населения степного Причерноморья в позднем палеолите» (Херсон, 1990), «Народовластие в доклассовых обществах: проблемы изучения» (Одесса, 1991), «К методике реконструкции структуры памятников позднего палеолита» (Липецк, 1992), «Палеоэкологическая ситуация в мезолите Северного Причерноморья» (София, 1992), «О культуре бизона в раннепервобытных общинах степного Причерноморья» (Одесса, 1993).

У 1993 р. з ініціативи В. Станко на історичному факультеті ОДУ створюється одна з перших в Україні кафедра археології та етнографії (з 1995 р. – етнології) України. При кафедрі відкривається лабораторія, де студенти практично опановували професійними знаннями і вміннями на основі знайомства з матеріалами археологічних та етнографічних експедицій. Завдяки В. Станко Одеса знову включається в етнологічну науку. Вперше за всю історію складається потужна за потенціалом регіональна школа. Спорідненість з класичними школами дозволяла В. Станко ефективно вибудовувати пріоритетні напрями в етнології. Для нього незаперечною цінністю виступало «поле» як мірило усіляких теоретичних побудов, а також як найважливіший інструмент виховання поваги до будь-якої культури поліетнічної України [4].

З 1995 до 2000 рр. Володимир Никифорович Станко займався проблемами духовного життя у первісних суспільствах Півдня України: розробляв питання пов'язані з культом бізона, а також кризи мисливського господарства та виникнення скотарства в Азовсько-Причерноморських степах. Останні праці професора стосувалися питанням його улюбленої археології. У збірнику наукових праць «Человек в истории и культуре» (2007), який був присвячений до 70-річчя Володимира Никифоровича, він опублікував дві роботи: перша стосувалася динаміки процесу формування народонаселення Північно-Західного Причерномор'я у пізньому палеоліті та мезоліті [11, с. 23], а друга була написана

у співавторстві з Д. Кіосаком щодо проблеми Білолісся та його місця у вивченні мезоліту Південно-Східної Європи [11, с. 147].

Д. Кіосак згадував: «Еще в 1965-66 гг., раскопав стоянку Белолесье, он, вслед за В. Н. Даниленко, указал на выразительные связи Белолесья с балканскими памятниками придунайского тардиграветта. В. Н. Станко участвовал в целом ряде конференций за рубежом, серия его работ опубликована на английском и французском языках в английских, французских, итальянских и других изданиях. Отдельно Владимир Никифорович подчеркивал необходимость владения иностранными языками и ориентации в зарубежной литературе» [3, с. 20].

Маючи багатий досвід знань з первісної історії та археології, В. Станко реалізувався не тільки як археолог, але і як історик. У співавторстві з М. Гладких та С. Сегедою він створив у 1999 р. унікальну працю «Історія первісного суспільства», яка не мала аналогів в Україні. Ця робота була створена як підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих закладів освіти. Курс історії первісного суспільства викладається у підручнику як комплексна історична дисципліна. Висвітлюються загальнотеоретичні проблеми розвитку суспільства, аналізуються археологічні та етнографічні джерела, містяться дані про антропосоціогенез, історію розвитку господарства, соціальних відносин, сім'ї, шлюбу, суспільних інститутів, розкриваються особливості формування первісного суспільства в Україні [6].

Разом з тим, В. Станко постійно слідкував та опікувався розгортанням національного відродження серед свого болгарського народу. За його уявленням, національна інтелектуальна еліта мала, перш за все, турбуватися якісним рівнем культурно-просвітницького розвитку болгар України. Це була важлива підстава відтворення надбань і досягнень, збереження традицій та духовності. Втілюючи цю ідею до суспільної практики, він ініціював створення з 1996 р. та очолив Одеське науково-дослідницьке товариство. Це об'єднання дослідників стало поважною складовою Асоціації болгар України і, водночас, користується авторитетом в колі болгаристів [2, с. 200].

Органічне поєднання академізму з роман-тичним зв'язком з «малою Батьківщиною»

визначило його етнографічні і археологічні пошуки останніх років (1991-2006). Спільно з болгарськими, грецькими та українськими колегами В. Станко почав комплексне дослідження рідної Тернівки. «У пошуках коренів» ним було виявлено і введено до наукового обігу нові документальні джерела з минулого і культури болгар Північного Причорномор'я. Перша робота з етнографії В. Станко мала назву «Изучения системы родства у болгар Южной Украины», яка була надрукована у виданні других Дриновських читань в Харкові у 1991 р.

У 1996 р. та 1999 р. у співавторстві з О. Шабашовим, В. Станко написав статті, що висвітлюють етнографічне вивчення болгар південної України в Одеському університеті. У 1996 р. одна з цих статей виходить болгарською мовою у збірнику «Българска етнология». У 2004 р. В. Станко разом з Є. Самаритакі та О. Пригариним працював над статтею «Турецкая колония «Терновка» документы по истории (1792-1799)». У тому ж році вийшла книга «Терновка: документы и материалы по истории (1792-1799)», в якій були зібрані матеріали з історії болгарської колонії Тернівка з російських архівів. До авторського складу додалася дослідниця О. Уварова. Ця робота стала цінним матеріалом для дослідників поселень болгар на Півдні України. У 2006 р. було зроблене перевидання цієї книги [10].

Окремим напрямом у науковій діяльності В. Станко можна виділити наукове редагування. Він був редактором близько 54-х наукових праць, серед яких були монографії, статті, журнали, збірки наукових праць. Першою роботою з редагування була праця В. Красковського «Памятники палеолита и мезолита Северо-Западного Причерноморья» (1978). З 1979 до 1995 р. серед відредагованих робіт В. Станко переважають праці археологічної тематики: «Исследования по археологии Северо-Западного Причерноморья» (1985), «Археология Південного Заходу України» (1992), «Старожитності Причорномор'я» (1995). З 1996 р. за археологічними працями з'являються і роботи з етнології: «Народознавство Одещини» (В. Кушнір, 1996), «Быт и культура населения степной Украины» (А. Пригарин и др., 1996), «Етнічність в

історії та культурі» (1998), «Гагаузы» (А. Шабашов, 2002), «Одеска българистика» (2003-2006) [11, с. 19].

Таким чином, з наведеного вище аналізу наукових праць Володимира Никифоровича Станко можна зробити висновок, що у науковій спадщини професора можна виділити три основні напрямки: археологія, історія та етнологія. Найвагомим напрямком є археологія, тому що більшість праць вченого присвячені археологічним проблемам. Це питання палеоліту та мезоліту Північного Причорномор'я, зокрема найвідоміші публікації стосуються стоянок Мирне та Анетівка.

Історичний напрям робіт В. Н. Станко тісно переплітається з археологічним, але

висвітлює більш теоретичні питання. Суто історичною роботою, на думку автора, є «Історія первісного суспільства». Етнологічний напрямок наукових праць В. Станко стосується вивченням болгаристики, а саме етнографічне дослідження поселень болгар на Півдні України.

Останні роки життя В. Станко працював у Миколаївському державному університеті імені В. Сухомлинського та Миколаївському державному гуманітарному університеті імені Петра Могили, поєднуючи викладацьку роботу з активною науково-дослідною, продовжуючи археологічні розкопки пам'яток кам'яної доби.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Анетівка II – поселення пізнього палеоліту у Гранітно-Степовому Побужжі. – Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – 22 с.
2. Всеукраинской болгарской ассоциации – 10 лет. – Одесса : Маяк, 2003. – 256 с.
3. Киосак Д. В. Воспоминание об Учителе – для будущих археологов / Д. В. Киосак // *Stratum plus*. Неандертальцы: Альтернативное человечество. – Кишинев-Одесса-Бухарест-Санкт-Петербург, 2010. – № 1. – С. 19–21.
4. Пригарин А. А. Памяти учителя... / А. А. Пригарин // *Древности*. – 2008. – С. 292–295.
5. Сминтина О. В. Станко Владимир Никифорович. Историк, археолог / О. В. Сминтина // *Професори Одеського (Новоросійського) університету*. – Одеса : Астропринт, 2000. – Т. 4 (Р-Я). – С. 147–150.
6. Станко В. Н. Історія первісного суспільства / В. Н. Станко, М. І. Гладких, С. П. Серєда. – К. : Либідь, 1999. – 240 с.
7. Станко В. Н. К проблеме сложения Гребениковской культуры / В. Н. Станко // *Исследования по археологии Северо-западного Причерноморья*. – К. : Наукова думка, 1986. – С. 13–26.
8. Станко В. Н. Мезолит Северо-Западного Причерноморья : автореф. дис. ... канд. іст. наук / В. Н. Станко. – К., 1967. – 28 с.
9. Станко В. Н. Мирное. Проблемы мезолита степей Северного Причерноморья / В. Н. Станко. – К. : Наукова думка, 1982. – 265 с.
10. Тернівка: документи та матеріали з історії (1792-1882) / О. О. Пригарин, Є. С. Самарітакі, В. Н. Станко, Є. А. Уварова. – Миколаїв : Артіль, 2006. – 156 с.
11. Человек в истории и культуре / [Отв. ред. А.А. Пригарин]. – Одесса-Терновка : Друк, 2007. – 576 с.
12. Шабашов А. В. Жизнь в науке / А. В. Шабашов // *Времена и годы*. – Одесса, 1998. – Вып. 1. – С. 123–127.

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Багмет М. О.*, д.і.н., професор, проректор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету ім. Петра Могили;
Сінкевич Є. Г., д.і.н., професор Чорноморського державного університету ім. Петра Могили.